
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Ю. Я. Джус

**ЕКОНОМІЧНІ РЕФОРМИ 1948 РОКУ У ФРН
ЯК ПЕРЕДУМОВА НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО
ПРОГРЕСУ 1950-х — 1970-х рр.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
вул. Шевченка, 44, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна

Джус Юрій Ярославович, аспірант кафедри всесвітньої історії,
e-mail: ura_juice@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Основною темою статті виступає процес відновлення науково-технологічного потенціалу ФРН після Другої світової війни. Основна увага приділяється змісту фінансової та господарської реформ 1948 року. Висвітлюється вплив цих реформ на стимулювання технічного переоснащення підприємств та розвитку науково-дослідних центрів у Західній Німеччині.

Фінансова реформа розглядається, передусім, як умова забезпечення стабільності грошових відносин та основа створення ринкових відносин. Увага до господарської реформи пов'язана з забезпеченням умов розвитку окремих галузей економіки. Окремим питанням в статті виступає створення ринку інтелектуальної власності, який на той час базувався передусім на продажу патентів та ліцензій. Увага приділяється як процесу створення умов для наукової діяльності, так і важливості цього сегменту економіки для постійної підтримки високої конкурентоспроможності німецької економіки.

Ключові слова: західнонімецьке економічне диво; фінансова реформа; господарська реформа; технопарки.

Ю. Я. Джус

**ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ 1948 ГОДА В ФРГ
КАК ПРЕДПОСЫЛКА НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО
ПРОГРЕССА 1950-х — 1970-х гг.**

Прикарпатский национальный университет имени Васыля Стефаника,
ул. Шевченко, 44, г. Ивано-Франковск, 76000, Украина

Джус Юрий Ярославович, аспирант кафедры всемирной истории,
e-mail: ura_juice@ukr.net

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается восстановление научно-технологического потенциала ФРГ после Второй мировой войны. Основное внимание уделяется содержанию финансовой и хозяйственной реформ 1948 года. Освещается влияние этих реформ на стимулирование технического переоснащения предприятий и развития научно-исследовательских центров в Западной Германии.

Финансовая реформа рассматривается, прежде всего, как условие обеспечения стабильности денежных отношений и основа создания рыночных отношений. Внимание к хозяйственной реформе связано с обеспечением условий развития отдельных отраслей экономики. Отдельным вопросом в статье выступает создание рынка интеллектуальной собственности, который в то время базировался, прежде всего, на продаже патентов и лицензий. Внимание уделяется как процессу создания условий для научной деятельности, так и важности этого сегмента экономики для постоянного поддержания высокой конкурентоспособности немецкой экономики.

Ключевые слова: западногерманское экономическое чудо; финансовая реформа; хозяйственная реформа; технопарки.

Yu. Ya. Dzhus

**ECONOMIC REFORMS IN 1948 IN WEST GERMANY
AS A PRECONDITION FOR SCIENTIFIC AND
TECHNOLOGICAL PROGRESS OF THE 1950s–1970s**

Vasyl Stefanik Precarpatian National University,
44 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine

Dzhus Yuriy Yaroslavovych, Postgraduate Student of World History
Department, e-mail: ura_juice@ukr.net.

ABSTRACT

The paper considers the recovery process of scientific and technological potential of West Germany after the World War II. The focus lies on the financial and economic reforms of 1948. The article shows how these reforms stimulated technical re-equipment of enterprises and development of research centers in West Germany.

First and foremost, the financial reform is considered to be the condition for stable monetary relations and the ground for market relations. The article provides a brief review of conditions, under which this reform was carried out, and the reasons of its rapid effective implementation.

The great attention to the economic reform is mostly connected with the conditions for developing certain economic sectors, therefore, the aspects of this reform implementation are of secondary importance in the given article.

The creation of intellectual property market, which was primarily based on patents and licenses sale at that time, is another subject of the article. Special attention is paid both to the process of forming the conditions for research activity and importance of this economic sector for constant support of high-level competitiveness of the German economy.

Key words: West German economic miracle; financial reform; economic reform; industrial parks.

Тема економічного дива у ФРН привертала увагу багатьох дослідників, проте ряд важливих аспектів залишилися поза увагою істориків. Серед таких питань і юридичний бік справи. Саме прийняття ряду важливих законів стало основою для стрімкого зростання економічного потенціалу Німеччини. Попри велику кількість праць, присвячених темі економічного дива, до законодавчих актів, зокрема в радянський період, звертались досить рідко. На сьогодні ряд дослідників (переважно російських) відкривають раніше не вивчені чи мало опрацьовані аспекти

економічного дива, наприклад, особливості управління підприємств [1] чи юридичні аспекти [5] проведення реформ. Тому дана стаття, метою якої є висвітлення господарської реформи як основи зростання науково-технічного потенціалу ФРН, перебуває в руслі сучасних тенденцій вивчення історії ФРН. Завданнями статті є висвітлення основних заходів, які стали підґрунтям для проведення фінансової та господарської реформ, а також короткий аналіз впливу цих реформ на відновлення науково-технологічного потенціалу Західної Німеччини.

Першим кроком до такої суттєвої трансформації було проведення фінансової реформи, яка повинна була навести лад на фінансових ринках та створити базу для подальших змін. Реформа була проведена за планом «Колма — Голдсмита — Доджа», який, за твердженням російського історика Бориса Заріцького, являв собою «у вищому ступені грамотний і в технічному плані детально опрацьований проект санації фінансової системи Німеччини» [3, с. 64], що був підготовлений компетентними і високопрофесійними спеціалістами. Основна суть реформи зводилась до заміни рейхсмарки на нову валюту, оскільки інфляція зводила нанівець будь-які заощадження. Попри те, що грошова реформа була проведена за зразком американських спеціалістів, а не команди Л. Ерхарда, саме завдяки зусиллям міністра економіки вдалось зупинити інфляцію та ліквідувати адміністративно-господарський апарат регулювання [5, с. 33]. Слід відмітити, що для цього він отримав суттєві повноваження.

24 червня 1948 р. Економічною радою (яка фактично на той час виконувала функції парламенту Бізонії) було прийнято закон «Про основні принципи регулювання і політики цін після грошової реформи» [11]. Саме цим законом Ерхарду було надано повноваження для проведення суттєвих змін в економіці держави. Закон включав у себе всього велику преамбулу та додаток, що говорило про його основоположний характер, а не конкретні заходи, в ньому не було передбачено конкретних роз'яснень, тому протягом 1948–1951 року з'явилося багато спеціальних постанов і законів, які регулювали окремі економічні питання.

Протягом 1948 року було відмінено близько 90 % інструкцій, які раніше діяли для обмеження росту цін. Втім, на товари

першої необхідності залишались обмеження. Загалом лібералізація цін стосувалася близько 400 найменувань товарів [5, с. 34].

На 1948 рік проведення реформи не дало яких-небудь серйозних результатів, часто навіть приводило до критики політики міністра економіки. Сам міністр економіки визнавав другу половину 1948 року найважчим періодом за час його перебування на посаді [6].

При цьому слід відмітити, що попри невдоволення громадян наслідками переходу до ринкової економіки (що супроводжувалось закриттям окремих підприємств та зниженням рівня доходів) заходи уряду не викликали яких-небудь серйозних протидій владі, оскільки більша частина населення підтримувала обраний шлях реформ і розуміла труднощі, з якими довелось зіткнутись.

Фінансова реформа дозволила швидко наростити кількість грошової маси в обігу, яка необхідна була для створення сильного внутрішнього ринку. Протягом короткого часу виявилось, що виробництво не може задовольнити попит, система кредитування допомогла створити сотні нових підприємств або відновитись старим. В основному підприємства, орієнтовані на дрібну промисловість, не отримували державної підтримки, проте послаблення податкового тиску та будь-якої регламентації дало значний результат. Підйом внутрішнього виробництва відбувався передусім завдяки зростанню ділової активності на фоні постійного зростання попиту. Ще одним стимулом для розвитку дрібного підприємництва стала поява та розвиток нових секторів економіки.

Проте найбільше значення мали зміни господарського регламентування. Велике значення для розвитку науки і техніки господарська реформа проявила передусім у зростанні ролі товарів широкого вжитку та переорієнтації на цивільні потреби (відбудова німецької промисловості спрямовувалась на відновлення виробництва, орієнтованого не лише на внутрішні цивільні потреби, але й змушена була залишити великий військовий потенціал через початок холодної війни, як наслідок великі підприємства не переорієнтовувались виключно на цивільну продукцію). Значна увага приділялась розвитку науки як з боку держави, так і з боку приватних структур. Це було

викликано необхідністю витримати конкуренцію з іншими європейськими державами та США. У вищій освіті основна зміна полягала у відновленні автономії університетів, які самі визначали основні напрямки роботи та досліджень. Фінансування в перші роки було слабким, але вже з 1950-х воно постійно зростало.

Науково-технічна база поновлювалась досить повільно, в першу чергу через суттєве відставання від передових країн, передусім США. Основою швидкого успіху німецької економіки стало саме стимулювання з боку уряду, що дало можливості розвитку нових галузей економіки та напрямків розвитку технологій, а конкуренція та високий споживчий попит зробили необхідним переобладнання підприємств.

На перших етапах німецька промисловість не могла конкурувати з американською чи англійською, передусім через відсталість технічного забезпечення, а також через еміграцію великої кількості визначних вчених. У плані напрацювань військової промисловості розвиток деякий час стримувався обмеженнями з боку інших європейських країн, зокрема Франції (яка найбільше постраждала від німецької агресії). Недоліком впродовж усього періоду економічного підйому була недооцінка приватного сектору в розробці і впровадженні нових технологій.

Основні кошти спрямовувались на проекти, які не мали реального економічного значення. Витрати на приватний сектор взагалі не були передбачені. Фінансування університетів дозволяло, в міру їх автономії, виділяти кошти на власні дослідження. Пізніше це дозволило заробляти на досягненнях науковців. Саме можливість проведення досліджень окремими неурядовими установами вже на середину 50-х вивела країну на рівень передових держав Європи. Саме на період 50-х років припадає найбільша кількість зареєстрованих патентів. 1952 року їх було видано 37179, а 1953 — 37113, що дозволило наблизитись за даним показником до лідера, яким були (і залишаються) США (відповідно 43717 і 40546 патентів) [9]. Це свідчить передусім про відновлення наукової бази ФРН.

Швидкий темп розвитку прикладних наук призвів до зміни самої структури економіки. Частка виробництва Німеччини постійно зростала, в той же час структура зайнятості зміщувалась

зі сфери виробництва до сфери послуг. Загалом цей перехід був поступовим і не таким різким, як у інших країнах Європи, саме через великі обсяги дрібного виробництва, де людська праця замінювалась автоматичними системами повільніше.

В більшості випадків прикладні дослідження поза військовою сферою (яка за часів нацизму була виведена вперед) стали повторенням досягнень іноземних вчених, чи незначними їх вдосконаленнями. Це виявляло очевидні недоліки спрямування досліджень лише в одне русло, а також політики замовних досліджень.

Дрібні компанії та університети досить швидко змогли наорити свої дослідні підрозділи та забезпечити їх необхідною технікою. Високе зацікавлення до новітніх технологій з боку дрібних підприємств було зумовлене не лише високою конкуренцією, але й економічною користю. На середину 1950-х років було не лише закуплено велику кількість іноземної техніки, але й налагоджене власне виробництво. Міжнародні банки, а також Німецький державний банк (Deutschebank) стали основними кредиторами дрібного бізнесу. Складна ситуація з подоланням нестачі первинного капіталу була швидко знівелювана завдяки швидкому розвитку фінансової системи [5, с. 37], що дозволило вивільнити частину прибутків підприємств, а також вигідними кредитними умовами.

Основна роль господарської реформи зводилась до спрощення створення нових підприємств та обмеження податкового тиску на них. Цікаво, що правова система не потребувала корінних змін. Наприклад, закон про патенти, прийнятий ще у XIX столітті, передбачав збереження патентного права (заборона на вільне відтворення технічних чи дизайнерських рішень) до 10 років. Крім того, з прийняттям цього закону 1891 р. вводилось поняття корисної моделі — дослідний зразок, який не готовий до виробництва, але містить інноваційні рішення, захист даного типу патенту тривав три роки, з можливістю одноразового продовження на 6 років [1, с. 57]. Також держава залишала за собою право вільно використовувати винахід, у разі суспільної необхідності, за розумну компенсацію для винахідника [10]. Слід відмітити, що більшість винаходів не могли бути приведені до промислового зразка (продукту, готового до випуску на заводі) швидше, ніж за кілька років, як наслідок

корисна модель ставала доступною для використання на інших підприємствах, а інноваційні рішення (раціоналізаторські пропозиції, заходи оптимізації тощо) ставали загальнодоступними через доступ до технічного опису моделі. Така ситуація сприяла швидкому введенню інноваційних рішень у виробництво.

В основному така тенденція стосувалась готових великих виробів, натомість допоміжна продукція приводилась до випуску набагато швидше. Великі компанії часто наймали дрібні для налагодження випуску певного одного виду продукту, так в Німеччині почали виникати досить відомі підприємства, які виготовляли застібки для одягу чи кріплення для лиж. З часом такі компанії все ж перетворювались на стабільні підприємства, які випускали продукцію повного циклу (продукт, готовий для продажу кінцевому споживачу) чи переходили до складу великих підприємств. Незначна кількість підприємств, які випускали вузькоспеціалізований спектр продукції, стали визнаним лідерами, які випускають продукцію найвищого класу. Часом спектр продукції таких виробників складав тисячі найменувань (наприклад, компанія BKS, яка була заснована 1903 р. і сьогодні входить у групу Gretsch Unitas, виготовляла передусім дверні замки, до 70-х років (ввійшла у групу) була лідером на ринку замків [7]). Загалом компанії, які спеціалізуються на дрібних технічних роботах, функціонують у Німеччині давно, оскільки промислові підприємства знаходились на обмеженій території і могли швидко знайти партнерів, проте саме в цей період вони стали переважаючими.

Серед університетів та вищих технічних закладів стала популярною тенденція співпраці з окремими виробниками, які відповідно забезпечували випускників роботою. Іноді на базі університетів проводились не лише власні дослідження, але й науково-дослідні роботи, які виконувались на замовлення окремих компаній.

Новим напрямом у розвитку наукового потенціалу країни стало створення умов для залучення іноземних фахівців та технологічних досягнень, окрема це стосується і систем навчання. 5 серпня 1950 року відновила свою роботу Німецька служба академічних обмінів (DAAD). На початку відновлення її бюджет становив близько 7000 тис. марок, 1958 — 7,5 млн марок, а 1975 — 87,7 млн [8]. Розвивались і приватні стипендіальні

програми у вигляді різних фондів. Саме використання можливості залучення іноземних науковців, а також підготовка власних у інших країнах стали основою для зростання промисловості на новій технічній основі, передусім що стосується приватних підприємств.

Науково-технологічна перевага Німеччини над іншими країнами Європи стала можливою завдяки послідовній політиці уряду К. Аденауера, спрямованій на відновлення політичної та економічної ваги ФРН. Така політика сприяла розвитку нової галузі економіки — науково-технічної. Слід відмітити, що попри постійне зростання кількості наукових винаходів та відкриттів, Німеччина постійно більше купувала патентів та ліцензій, ніж продавала їх. На 1963 рік сума закупівель патентів і ліцензій складала 637 млн марок, проти 217 млн. зароблених на їх продажі, у 1970 році ці показники склали 1261 і 466 млн марок відповідно [4, с. 228]. Це підтверджує постійно високе зацікавлення німецької промисловості у новітніх технологіях, а отже, постійне зростання наукової місткості німецької промисловості та постійна її модернізація.

Таким чином, основним аспектом впливу проведених у 1948 році реформ на становлення наукового потенціалу ФРН стало відновлення вільної конкуренції, а також обмеження регламентації виробництва (система заборон і обмежень стосувалась лише харчових продуктів та шкідливих речовин). До середини 1950-х було досягнуто значних результатів у відновленні науково-технічної бази держави, проте основна заслуга належала не політикам, а приватному сектору. Проведенням фінансової реформи та заходів із врегулювання господарських питань уряд створив умови для розвитку дрібного і середнього бізнесу. Це передусім створило достатньо робочих місць, а також привело до появи маси компаній, орієнтованих на новітні технології.

На відміну від вдалих політичних рішень, розподіл коштів між науковими проектами виявився не зовсім вдалим. Проте вже на кінець 60-х років розподіл коштів змінювався. З'явилися програми для фінансування новітніх розробок окремими підприємствами чи особами. Постійне зростання видатків на університети та наукові програми стало тенденцією у Німеччині, що дало змогу створити основу держави як євро-

пейського лідера не лише у сфері промислового виробництва, але й у науці та інноваціях. Новою відмінною якістю німецької промисловості в умовах недостатнього фінансування та конкуренції з боку європейських товарів стали висока якість та різноманітність продукції.

Отже, реформи 1948 року, які мали на меті стабілізувати економічне становище ФРН, стали поштовхом для створення однієї з найпотужніших економік світу. Основною умовою швидкого підйому стало зменшення втручання держави в економіку, можливість вільно створювати і розвивати підприємства стала основою відновлення ФРН після війни. Втім, стрімкий ріст застосування новітніх технологій був пов'язаний не лише з політичними рішеннями, а й з жорсткою конкуренцією на європейському ринку. Саме можливість вільно керувати та змінювати структуру підприємств на вимогу ринку дали позитивний результат, який і став основою «економічного дива».

Література та джерела

1. Валле В. Спадок Джеймса I та королеви Анни: охорона інтелектуальної власності у часі й просторі / В. Валле. — К.: Дух і Літера, 2010. — 216 с.
2. Ватлин А. Ю. Германия в XX веке / А. Ю. Ватлин. — М.: РОССПЕН, 2005. — 336 с.
3. Зарицкий Б. Е. Людвиг Эрхард: секреты «экономического чуда» / Б. Е. Зарицкий. — М.: Изд-во БЕК, 1997. — 298 с.
4. Федеративная Республика Германия / отв. ред. В. Н. Шенаев, М. Шмидт, Д. Е. Мельников. — М. Мысль, 1983. — 431 с.
5. Невский С. И. Денежная и хозяйственная реформа в послевоенной Западной Германии / С. И. Невский // Вестник Московского университета. Серия 6: Экономика. — 2007. — № 5. — С. 23–42.
6. Эрхард Л. Благосостояние для всех /Л. Эрхард [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kodges.ru/library/view/23722/page/1.htm> Сайт відвідано: 8.10.2014.
7. Група Gretch-Unitas Історія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.g-u.com/UA/uk/grupa-gu/istorija.html> Сайт відвідано: 8.10.2014.
8. Deutscher Akademischer Austauschdienst: Історія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.daad.de/portrait/wer-wir-sind/geschichte/08945.en.html> Сайт відвідано: 8.10.2014.
9. Historikal statistik Erteilte Patente in Deutschland (1812–2003) und den USA (1791–2000) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gesis.org/histat/de/table/details/4B01AA0423A15889CEFF37CFC4BB21A9A> Сайт відвідано: 8.10.2014.

10. 10. Patentgesetz [Електронний ресурс]. — Режим доступу: Сайт відвідано: 8.10.2014.
11. Übergangsgesetz über Preisbildung und Preisüberwachung (Preisgesetz) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/preis/gesamt.pdf> Сайт відвідано: 8.10.2014.

REFERENCES

1. VALLE, V. (2010) *Spadok Dzhejmса I та королеви Анні: охорона інтелектуальної власності у часі і просторі — Legacy of James I and Queen Anne: Intellectual Property Protection in Time and Space*. Kyiv: Spirit and letter (in Ukrainian).
2. VATLIN A. Ju. (2005) *Germanija v XX veke — Germaniya in the twentieth century*. Moscow: ROSSPEN (in Russian).
3. ZARICKIJ, B. E. (1997) *Ljudvig Jerhard: sekrety «jekonomicheskogo chuda» — Ludwig Erhard: the secrets of the «economic miracle.»* Moscow: BEK (in Russian).
4. SHENAEV, N., SHMIDT, M. & MELNIKOV, D. E. (1983) *Federativnaja Respublika Germanija — Federal Republic of Germany*. Moscow: Opinion (in Russian).
5. NEVSKIJ, S. I. (2007) Denezhnaja i hozjajstvenaja reforma v poslevoennoj Zapadnoj Germanii. — The monetary and economic reform in post-war West Germany. *Vestnik Moskovskogo universiteta. Jekonomika — Bulletin of Moscow University. Economy*. 5. p. 23–42 (in Russian).
6. JERHARD, L. *Blagosostojanie dlja vseh — Welfare for all* [Online] Available from: <http://www.kodges.ru/library/view/23722/page/1.htm> [Accessed: 8/10/2014] (in Russian).
7. *Hrupa Gretch-Unitas Istoriya — Grupa Gretch-Unitas. Histori.* [Online] Available from: <http://www.g-u.com-UA/uk/grupa-gu/istorija.html> [Accessed: 8/10/2014] (in Ukrainian).
8. *Deutscher Akademischer Austauschdienst. Histori.* [Online] Available from: <https://www.daad.de/portrait/wer-wir-sind/geschichte/08945.en.html> [Accessed: 8/10/2014].
9. *Historikal statistik Erteilte Patente in Deutschland (1812–2003) und den USA (1791–2000).* [Online] Available from: <http://www.gesis.org/histat/de/table/details/4B01AA0423A15889CEF37CF> [Accessed: 8/10/2014].
10. *Patentgesetz.* [Online] Available from: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/patg/gesamt.pdf> [Accessed: 8/10/2014].
11. *Übergangsgesetz über Preisbildung und Preisüberwachung (Preisgesetz).* [Online] Available from: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/preis/gesamt.pdf> [Accessed: 8/10/2014]

Надійшла до редакції 12 жовтня 2014 р.